

Інж. Д-р ЕВГЕН ХРАПЛИВИЙ

ДАНІЯ — КРАЙ ХЛІБОРОБІВ

Вражіння з прогульки.

З 28 образками і картою Данії.

Карта Данії поміщена на стор 87. цієї книжки.

1. Край і нарід.

Данія — це той щасливий край, якого хлібороби зуміли так налагодити своє господарство, що їх брати з інших країв, також хлібороби як і вони, ставлять цю країну за зразок, як треба хліборобам жити. Тож коли прийшла нагода в травні 1935 р. вибратися до цього краю нам, що цікавляться хліборобством, то ми з помітною радістю їхали у цей далекий від нас, та близький нам із читання край. Були між нами кооператори, агрономи, а то й інші цікаві побачити цю країну. Зовсім зрозуміло, що найбільше цікавим було оглянути Данію для нас агрономів. Були інші довше в Данії, оглядали її докладніше, знають про неї більше, а все-таки там стільки цікавого для господарів, що коли появиться друком ще й цих кілька стрічок, то воно мабуть не завадить, а пригадає нам про все, що для нас про Данію і данців знати варто. Наша прогулька була недовга, то й не диво, що

богато цікавого остало поза нами. Але це зможе ще хтось колись розповісти, коли там побуде довше та ближче з цими умовами познайомиться. Ми розкажемо тільки те, що про Данію знаємо, що ми бачили власними очима та що довідалися на місці.

Данія — це край невеликий, бо має ледви 44.300 квадратних кілометрів поверхні. А на цю поверхню складається півострів Ютляндія, що сам займає 30.000 км. кв. та острови, яких є 500, але тільки 100 з них замешкують люди. Навіть головне місто Данії, Копенгага, лежить на острові, що називається Зеландія. З цього видно, що Данія край облитий морем, що вона має звідусіль доступ до моря, а тому її підсоння (клімат) лагідне, бо море не допускає ні великої жарчі, ні дуже острої зими. Через те у Данії зелено на полях через 3/4 року, бо нема гострих морозів вчасною весною з поля. Цілий край — рівнина з незначною горбовиною. Тут і там розтягнулися озера і річки, а є теж чимало шпилькових та листкових лісів. У листкових лісах переважає бук та дуб. Лісів є десята частина цілої площі, стількиж також невжитків.

Ці невжитки, це піскові видми над берегами моря та подекуди багна, яких ще досі не справлено.

Памятник свободи данських хліборобів у Копенгазі поставлений в 1797 р. на пам'ятку звільнення данського селянства від панщини й кріпацтва.

У Данії мешкає 3,500.000 мешканців. В середньому на 1 кв. км. припадає 81 мешканців, однаке денедє доходить це число до 140 на 1 км. кв. З населення в самій Копенгазі мешкає 800.000 душ, або більше чим $\frac{1}{5}$ всіх мешканців Данії.

Міст має Данія, поза Копенгагою, 85 та й то невеликих, бо тільки одно місто Ааргус має 76.000 мешканців, а прочі мають від 15.000 мешканців на долину. Населення Данії збільшається річно на 1%, а це не є мало.

Близько третина населення Данії живе з сільського господарства, городництва та лісівництва. Одначе самостійних господарів є тільки 186.000, а всі прочі це або рідня господарів, або наємні сили. Отже бачимо, що навіть у такій країні як Данія, де хліборобство дуже високо розвинене, тільки третина може вижити зі землі, а $2/3$ живе з промислу, торгівлі, перерібки господарських продуктів, кооперації і т. д. Бо колиби усі хотіли лишатися на селі, то поділилиби ґрунт у дрібненькі кусники і всі булиби бідаками, от як у нас.

Данія є монархією, головою держави є король. Одначе це не перешкаджає зовсім тому, що там є велика громадянська свобода. Бо Данія є конституційною монархією, себто такою, де хоч є король, нарід вибирає послів до парляменту, а парлямент має великий вплив на те, хто кермує державою та як нею кермує.

В Данії є сойм і сенат (вони інакше там називаються), а тепер є в обох цих палатах більшість послів, які кермуються у своїй політичній праці демократичними основами. Помимо цього шанують свого короля, бо кажуть, що це для них конечне для вдержання поваги держави.

Данія має дуже мало війська, бо тільки 30.000, а були ми на таких данських фортецях, які перемінено на відпочинкові місця, а під великими дулами гармат гралися безжурно діти. Бо Данія знає, що вона замала, щоби когось побити або себе оборонити. Тому краще зуживає гроші на науку і культуру, які є міцніші від оружжя. І так з бюджету (видатків) держави видається на оборону, військо, воєнні кораблі і т. д. ледви 14%, а зате на господарські справи, забезпечення працюючих, на культурні і освітні цілі видається аж 55% цілого бюджету. Чиж диво, що в тому невеличкому краю так високо розвинена культура, господарство і наука? А ми бачили на кожному кроці, що в Данії дбають передовсім зате, щоби народ був розумний, щоби там був добробут та щоби кожному добре жилося.

2. Сільське господарство.

Селяне в Данії давно вільні. Панщину і кріпацтво знесено вже 140 літ тому назад і ніхто про ці важкі для хліборобів часи не памятає. Замітне те, що поміщики самі почали звільнювати селян від кріпацтва і панщини, ще заки це стало законом (1797 р.), бо зрозуміли, що тільки вільна людина може найкраще працювати для себе і других. Одначе конституцію, в якій забезпечено власть для народу надано щойно в 1849 р. і Данія з того часу зачинає свій правильний розвиток. Одначе не все було в Данії так добре, як тепер. Вправді селяни були вільні, одначе не все їм добре поводилося. Коли у 70—80-их роках минулого століття почало приходити до Європи збіжжа з далеких заморських країв, то данці мали теж дуже багато збіжжа, яке через те дуже потаніло і біда в краю почалася велика. Збіжева господарка перестала поплачувати і треба було її змінити. Одначе розумний, свідомий данський селянин скоро спромігся на переміну своєї господарки зі збіжевої на годівельну і по кількох роках селянські дан-

ські варстати були наставлені на годівельний шлях. Від тоді починається новий розвиток данського поступового господарства, яке чим далі тим краще розвивається і стає зразком для других народів.

Отже першою причиною доброго розвитку сільського господарства в Да-

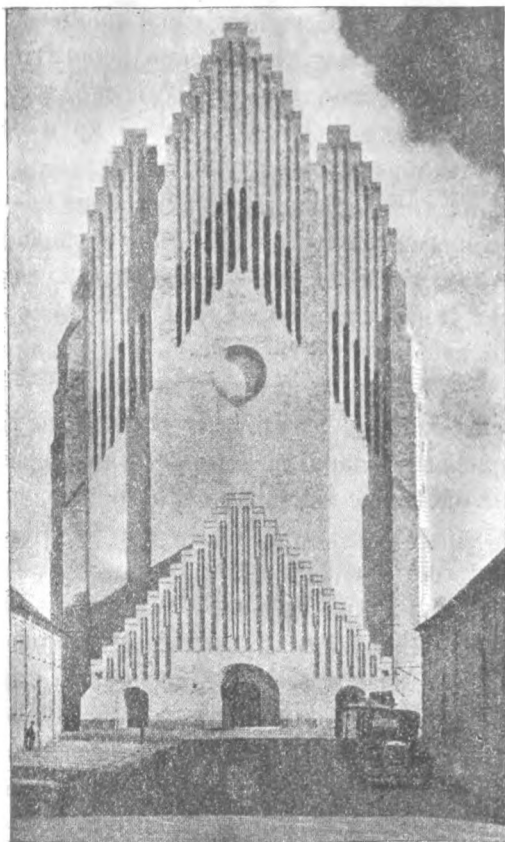
Будинок високої агрономічної та ветеринарної школи в Копенгазі.

нії є освіта народу. Другою причиною — є фахове господарське знання данського селянина. Одначе не менше важною третьою причиною, що господарство у Данії цвіте є відповідні господарства. Господарств ділити тут неможна. Господарство переходить на найстаршого сина, одначе коли першою є донькає то переходить теж на сина, хоч він молод-

ший. Решту рідні сплачує наслідник грішми, або помагає їм кінчити інші, фахові школи, які дадуть їм заняття. Деякі ідуть на службу, бо служба там не є сором, а чесний і дуже добрий заробіток. Такто данці вдержали свої господарства цілими, сильними. Якщо приглянутися як великі є данські господарства, то вони ось-які:

		% усіх господарств	% цілої загосподареної площі
0,55 — 3,3 га		21,3	2,5
3,03 — 15 „		44,1	21,8
15 — 60 „		32,0	56,7
60 — 120 „		2,0	10,0
120 — 240 „		4,4	4,6
240 і більше		0,2	4,4

З цього бачимо, що найбільше площі мають господарства від 15—60 га., або такі, що мають 27—115 моргів. Є це господарства середні, дуже сильні і такі, які можуть на правду у себе впроваджувати поступову господарку. Поза тим майже половина усіх господарств має площу від 3,3 — 15 га. (6 — 14 моргів). Такі господарства рахуються тут малими, одначе вони є на наші відносини досить великими. Тільки незначна частина

Церква в Копенгазі, що її збудували данці в честь народного провідника, просвітнього діяча й єпископа Грундтвіга.

площі, бо 2.5% є малих господарств, халупничих. Так як невеликий процент є малих господарств, таксамо небогато є великих господарств, себто господарств поміщицьких. Отже Данія це край селянський, але селяне мають багато землі на своїх господарствах в порівнанні з нашими селянами. На цих господарствах, у нас сказатиб середняцьких, спирає Данія свій добробут. І цього ніколи не треба забувати, якщо хто хвалить добро в Данії, а ганить нашу нужду.

Якщо приглянутися до того, що управляють данці на полях, то приблизно 1/3 частина є під збіжжям, а то переважно під вівсом, ячменем та житом. Пшеницю по більшій часті спроваджують з чужих країв. Дальша 1/3 частина є засіяна мішанками та травами на пасовисько і пашу. А решта засаджена картоплями, пашними буряками та цукрогими буряками і іншими рослинами. Вже з цього видно, що головний напрямок господарства в Данії є годівельний. Господарство є уладжене так, щоби мати якнайбільше паші для вигодування тварин. Колиж ми приглянемося ще до того, скільки тварин тримають менші та біль-

ші господарства, то бачимо, що чим господарство менше, тим має більшу кількість різного роду тварин у відношенню до одиниці загосподареної площі. Або інакшими словами: менший господар мусить все, що має, згодувувати, бо тільки тоді йому господарка поплачується. І так на 100 га землі було в Данії у господарствах різної величини тварин:

Величина господарства	Коні	Корови	Свині	Вівці	Кури
0,55— 3,3 га	20	83	177	13	2.898
3,3 — 15 „	22	54	115	13	825
15 — 60 „	16	39	87	13	235
60 —120 „	12	30	67	9	150
120 —240 „	11	33	51	5	107
240 і більше „	10	41	31	3	55

Звідси легко вирахувати, що в Данії на 1 га тримають у господарствах до 6 моргів, приблизно 1 корову, 2 безрогої і коло 30 курок. Одначе держать дуже мало коней, бо ледви на 3 га 1 коня. Або інакшими словами держать багато коров, безріг, та курей, а коней якнайменше. Чим господарства більші, то число всіх тварин на гектар маліє, бо вони вже не так багато їх тримають, управляючи зате інші рослини на полях.

Збір з гектара є в Данії дуже вели-

кий. У повоєнних роках збирали данці з 1 га. сотн.: пшениці 27, жита 25, ячменю 25, вівса 22, бараболь 130, буряків 558, цукрових буряків 288.

Звідси видно, що сільське господарство є наставлене на годівлю, а проча продукція є до цього відповідно приновлена.

3. Організація данських селян.

Нетільки освіта і нетільки знання господарювання і нетільки сильні господарства творять силу данського селянина. Сила данського селянина полягає теж в його організованості. Данські селяни мають дуже сильні хліборобські товариства і дуже сильно розвинену хліборобську кооперацію. Це є два головні стовпи, на яких спирається могутність данського села.

Хліборобські товариства, (як наш „Сільський Господар“) у Данії дуже сильно розвинені. Головне Королівське Данське Хліборобське Товариство повстало ще в 1769 році і воно дало товчок до заснування інших господарських товариств. Є сьогодні в Данії два

роди хліборобських товариств: 1. товариства хліборобів і 2. товариства малоземельних. Товариств хліборобів є 129 і мають вони 107.000 членів. Товариств малоземельних є 1.147 і мають 76.000 членів. Обо роди товариств є об'єднані в.

Музей великого данського різьбара Торвальдзена в Копенгазі.

свої головні осередки і співпрацюють зі собою, як є цього потреба. Одні й другі товариства вчать розумної господарки в ріжних ділянках селянської праці, а крім того заступають інтереси селян, своїх членів. Вже з того великого числа хліборобських товариств видно, як велику роль мусять грати вони у данському

селянському життю. Данський господар мусить бути членом бодай одного хліборобського товариства, він гуртується, єднається разом з другими селянами, щоби спільними силами поправляти свою господарку і змагати до кращої поплатности своєї праці.

Одначе позатим данці памятають, щоби спільними силами дбати за такі справи, як плекання коней, чи контролю молочности коров. І так в Данії є тепер 210 товариств для плекання коней, 1.075 товариств з 26.900 членами для плекання худоби, і 1.260 товариств контролі молочности з 38.500 членами, які провіряють молочність 503.000 коров. Отже поза загальними хліборобськими товариствами данські хлібороби створили ще ці спеціальні хліборобські товариства для окремих завдань, які у ріжних напрямках облегчують їх працю.

Другою великою галузю данської селянської організації є хліборобські кооперативи. Є вони ріжного роду і їх є дуже багато. Про це кажуть отсі числа:

Рід кооператив	Скількість кооператив	Число членів
молочарні	1.379	180.000
різні (беконярні)	51	180.000
закупу яєць	700	45.000
продажі худоби	17	18.000
закупу паші	1.335	75.000
закупу погноїв	1.535	60.000

Отже хліборобська кооперація обнимає собою майже все хліборобство Данії. І так до кооперативних молочарень віддають молоко 86% усіх коров, до кооперативних різень віддають 75% всіх безріг, отже з того виходить, що тільки небагато дворів стоять поза кооперативною організацією. Колиж подивитися скільки молока віддають поодинокі господарства до молочарень, то найменші господарства аж до тих, що мають 60 га дають молоко від 90% своїх коров, від 60—120 га від 80% своїх коров, а 120—240 га від 48% своїх коров. Отже кооперація стоїть передовсім на малих і середніх господарствах.

Данський селянин має в собі великий нахил до того, щоби належати до своїх селянських організацій. Не можна уявити собі данського селянина, який не

належавби до свого хліборобського товариства, або до своєї хліборобської кооперативи. Але є багато селян, які належать водночас до кількох кооператив і до кількох хліборобських товариств. Вони всюди платять точно свої вкладки, передплачують свої селянські часописи, точно ходять на всі селянські збори, сходини і т. д. Найбільшою честю уважають, якщо кого виберуть до управи кооперативи, або до управи хліборобського товариства. Ці уряди сповняє данський хлібороб без ніякої винагороди, бо він вдоволений, що загал хліборобів поставив його на таке високе місце та довірив йому керму селянських справ. Тому теж данська хліборобська кооперація і данські хліборобські товариства так гарно розвиваються, бо вони поставлені передовсім на громадській праці та на загальному довірю громадян.

При цьому треба згадати, що данські хліборобські кооперативи організують трохи інакше, чим у нас. Там закладають кооперативу не на зібраних уділах, а просто на поруці членів, які ручать за цю кооперативу своїм майном та зобов'язуються впродовж багатьох років

доставляти тільки до неї свої хліборобські продукти. Колиб хто з членів вилонився з цієї карности, то тоді мусить платити важкі кары. Бо у Данії розуміють це добре, що не той є добрим членом, хто

Музей «гліптотека» у Копенгазі, що його оснував Якобсен.

зложив одноразовий уділ, а той, хто дає своїй кооперативі можливість розвитку через збільшення її праці. Це є здорова основа, якої у нас на жаль часто наші селяне не хочуть зрозуміти. Бути членом кооперативи і з нею не торгувати — це для данського селянина незрозуміла річ. А у нас цей гріх ще надто часто буває.

4. Про столицю Данії — Копенгагу.

Було це в місяці травні 1935 р., коли ми їхали до Данії.

По 20-ти годинах їзди кораблем показалися на обрію береги Данії. Здалеку видно було білий, пісковий беріг, мережаний зеленими гаями і садами, а серед них біленькі надморські хатки, що весело виліскували до яркого сонця. А далі побачили ми наче в мряці велике місто, над яким світили у сонці високі вежі церков, замків та інших величніх будівель. Чим ближче до пристані тим більше бачили ми різних портових уладжень для налаштування і виладовування вантажів, довкруги увихалося багато рибацьких човнів, а здалека видно було як до пристані поспішали інші парівці з далеких країв. У самій пристані чимале життя. Кораблі з усіх сторін світу, одні стоять під величезними магазинами збіжжа та виладовують американську пшеницю для Данії, інші привезли вуголь, а ще інші набирають дорогоцінний данський продукт — бекони та яйця і масло для Англії і інших країв. Данія торгує з цілим світом, а

Її кораблі заїзджають до далекої Азії, до Америки та до Африки; є окремі корабельні товариства, які займаються цими

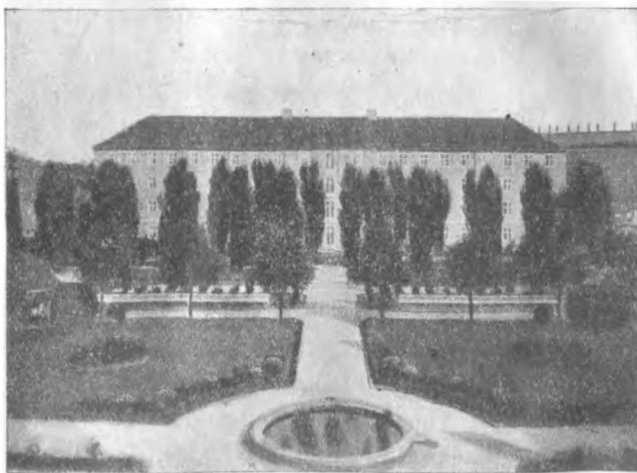
Памятник байкописця Андерзена у Копенгазі.

справами. Щасливий той нарід, який має доступ до моря, бо це вікно у світ, шлях у далекі краї, де свої люди можуть багато навчитися, на себе заробити і до власного краю майно привезти. Край без

моря — це людина з одною рукою. Не може жити так, як треба, не може бути рівний другим. Тому коли ми питали, куди подівають селяни своїх дітей, бо тільки одному дають поле, то вони відповідали, що решта йдуть до кооперації, промислу, торгівлі — а ті, що ще поза цим остануть — ідуть на далекі моря шукати зарібку і багатства. Море забирає надвижку населення, а ці, що на ньому працюють вертають потім у рідний край, щоби як маєтні люди доживати віку.

Їхало нас на кораблі поверх 700 пасажирів, які поспішали у світ у ріжних справах. Заки ми всіли на корабель, то провірювали дуже докладно документи, хто чого і куди їде. А тут в Копенгазі висіли ми свобідно, ніхто не питав за паперами, не провірював хто ми і чого хочемо. Зразу поїхали ми оглядати Копенгагу. **В**же на початку нашої поїздки зауважили ми серед величавих будинків декілька невеличких, соломною критих селянських хаток. Їх нарочно лишили данці на памятку, що тут колись були рибацькі оселі, які стали основою розвитку великого міста. В цих хатах залишено давні селянські речі та уладження хаток, як во-

но було колись. Це пошана для своїх попередників. Син, що став шанованим у світі багатієм, не стидається, що його батьки були бідними рибалками. Бо і стидатися нема чого свого походження, ко-

Дім старців у Копенгазі — місце відпочинку для всіх, яким на праці зійшло життя.

ли попередники наші своїми мозолистими руками дали нам можливість краще жити і працювати.

В Копенгазі впадає зразу в вічі велике число тих, що їздять на роверах (колесах). На 800.000 населення є в Копен-

газі 350.000 роверів. Їздять на них старі й молоді, багаті і бідні; їздить дівчора до школи, робітники до фабрик, урядовці до бюр. На вулицях скрізь повно цих наколесників, а дуже гарно виглядає, коли господині їдуть до міста та у невеликому кошику везуть перед собою дрібних дітей. Наколесники мають всюди першенство, а величезні авта мусять ставати, коли перед ними зявиться наколесник, що їх не може виминути. Очевидно, що й дороги тут до цього примінені та відповідно виглядають: всі вони бетонові або асфальтові, гладенькі, наче підлога в хаті. В місті невидно поліціантів, а лад на вулицях вдержують на перехрестях при допомозі ріжноколірових ламп, які то засвічують то гасять та в цей спосіб вказують пішеходам, наколесникам, автам і трамваям, чи вже можна переїздити.

На вулицях видно багато вантажних авт, що везуть баньки з молоком з кооперативних молочарень, що звозять до міста всякі продукти, як ярину, масло і т. д. Денеде видно вантажні вози запряжені кіньми, які приїхали прямо зі села.

Замітний є порядок на вулицях. Всі йдуть одною стороною, вертають дру-

гою, ніде не видно сміття, ні відпадків. Такий є у данців звичай, що на вулицях ніхто не курить папіросок, а тому нема навіть на вулицях недогарків. Очевидно

Городці у домі старців у Копенгазі, які старенькі самі собі управляють.

що нема теж ніде паперів, соломи і т. д., а коли навіть і трапиться, що кінь засмітить вулицю то з'являється негайно дорожник, який робить порядок.

Оглядаємо королівський замок, парламент, будинок сільсько-господарської академії, давній ринок, а попри це все величаві пам'ятники, яких в Копенгазі дуже

богато. Ставлять пам'ятники славним за-
служеним державним мужам, поетам,
письменникам, але також і ріжним мітич-
ним особам, знаним з казок і переказів.
От над морем сидить на камені русалка
з бронзу, бо моряки вірять, що вона їм
приносить щастя. А в міському парку їде
трьома биками княгиня Зеляндія, яка як
оповідають у казках, колись відірвала ча-
стину Швеції та заплила з нею аж у ці
сторони. На кожному кроці видно як ша-
нує нарід свою історію і як шанує навіть
народні передання. Але не забувають і за
дїтвору: славний байкописець Андерзен
був данцем і от стоїть його пам'ятник:
наче то він розказує дїтворі казки. Але
нас найбільше зацікавило високий струн-
кий пам'ятник визволення селян, що його
збудували в 1797 р., коли селянство звіль-
нили від панщини і кріпацтва. Кажуть,
що селяни самі звезли матеріял на нього
та його самі збудували. Це наче наші
„Хрести Свободи“, що розкинені по на-
ших селах. Тільки наші хрести маленькі,
скромні та занедбані, як і наше село. А
там гордо знімається цей пам'ятник в го-
ру та стоїть у столиці краю. Бо в Данії

селяни знають свою міру, а всі інші му-
сять їх шанувати.

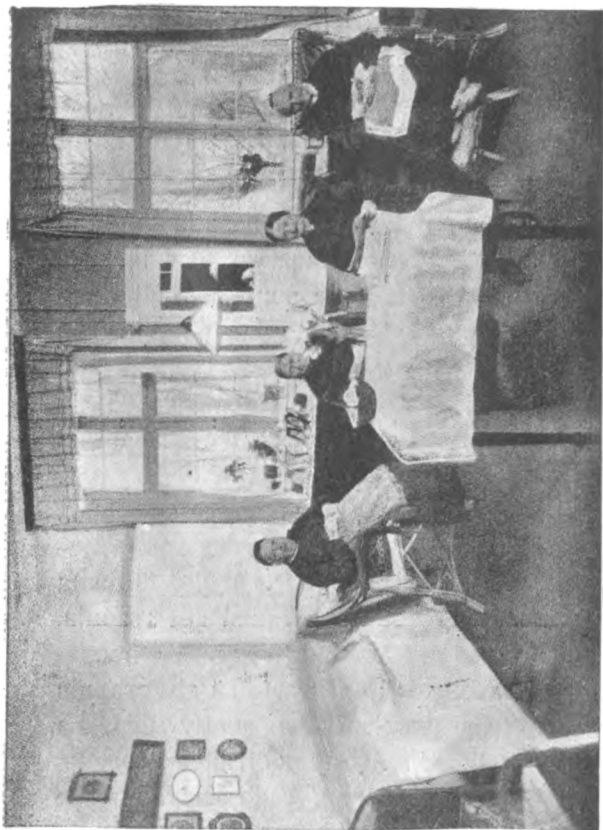
Автор цієї книжки у розмові з бабусею у домі
старців (світлив О. Левицький).

Дальше оглядаємо університет, та
два дуже цікаві музеї. Один — це музей
славного різьбара Торвальдзена. Це був

один з найславніших різьбарів світу, який жив у попередньому столітті. І хоч недавно він жив, а вже данці встигли зробити собі переказ, що цей надзвичайний ум прибув до Данії пливучи з Ісландії на камені. Богато він різьбив, а при кінці життя записав всі свої різьби, які були в краю, в дарунку своїй батьківщині. До того зробили ще відливи з усіх його праць, які він робив поза краєм і зібрали їх разом в один великий музей, на якого подвірю похоронений мистець. Годі збагнути, як одна людина могла стільки гарних творів вирізбити за одне людське життя.

Другий музей — це т. зв. „гліптотека“. Його заложив і своєму краю подарував броварник Якобзен. Коли вже доробився великого майна записав його на зладження музею. Бровар іде далше, а з кожної випитої склянки пива йде один гріш на цей музей. Через те збираються великі капітали що року і данці можуть цей музей доповнювати та його поширювати.

Данці є протестантами. Богато в них церков та їх вони дуже шанують. Показували нам найновішу церкву збудовану

Так живуть у домі старців у Копенгазі.

в честь основника народніх університетів
єпископа Грундтвіга, при якій не ужито

ніякої машини, а цілу будовано виключно руками, щоби дати можливість заробити безробітним.

5. Як данці дбають за старців.

Ще одну цікаву річ, поза іншими що теж нас не менше цікавили, бачили ми в Копенгазі — це дім старців. В Данії є такий закон, що кожний данець, якщо він не має поважного майна, не був караний за звичайні проступки і покінчив 65 літ життя, має дістати ренту (пенсію), яка виносить 125.— корон (коло 150 зол. місячно). Одначе коли хтось забажає, може провести решту життя в домі старців, а тоді вже не бере грошей. Кожна громада мусить мати такий дім старців, щоби можна було провести в діло постанову закону. В Копенгазі цей дім старців є дуже великий, бо є в ньому місце на 1.500 осіб. Є в ньому робітники і селяни, інтелігенти і моряки. А що освіта в краю стоїть високо, то майже не можна розрізнити, хто з якого стану походить. Цей дім старців називають „містом старців“. Є це багато будинків, з яких одні призначені на мешкання для старців,

в дальших є шпиталь, в ще інших є кухні та мешкає прислуга (коло 200 служ-

Той, що повів Данію до кращого життя: письменник, історик, народній діяч, проповідник і єпископ Грундтвіг.

ниць), є окремий театр, окрема церква і т. д. По середині великий парк-город, в якому старики можуть проходжувати-

ся. Все є так уладжене, щоби цим стареньким людям, які доживають віку, було якнайприємніше. Мешкають по 2—4 особи в одній кімнаті, окремо жінки, а окремо мушчини. Коли трапиться подружжа, то дістає окрему кімнату. Вся обстановка кімнати є тамошня, одначе можна зі собою забрати до цього дому свої образи, фотографії, дрібнички, які нагадувалиб свою власну хату. В цьому будинку є окремі кімнати для читання часописів, є бібліотека, кімнати до курення, а навіть кімната, де можна давати концерти. Кожний робить що йому подобається, а заведення дбає навіть за те, щоби його мешканці були гарно вбрані. Два рази до року приходять кравці і всім мешканцям, чи вони цього потребують, чи ні, шують убрання з такої матерії і такої форми, як старці собі виберуть.

Обовязком кожного данця є старатися за те, щоби його родичам, чи дідам, які є в домі старців жилося якнайкраще. Тому найкращі артисти дають в їх театрі представлення, мистці украсили заведення прекрасними образами, а молодь громадами відвідує своїх дідів та украшує їх мешкання цвітами. Але бувають і такі

мешканці цього заведення, що їм прикро жити без землі .Тож їм виділюють кус-

Співають псалми на наше привітання в народ-
ньому університеті в Лінгбі. Напереді ескімоска
з Гренляндії, що належить до Данії.

ники землі на городці, будують на цих го-
родцях маленькі літні домики і старенькі

самі собі ті городці управляють. Невільно тільки держати живих тварин. Але зовсім ніхто не дивується, коли якась бабуся, чи дідусь, що довгі роки мали улюбленого пса, привяжуть собі виробленого з дерева чи з полотна песика та й тішаться, що бодай такого мають. Ніхто з цього не сміється, навпаки всі теж тішаться, що старенькі мають приємність. Як дбають про те, щоби цим стареньким було добре, свідчить хочби те, що в церкві, де для них приміщені вигідні лавки, є при кожному сидженню телефон, щоби ті, які не дочувають, могли вигідно слухати богослуження і проповіді.

Оглядали ми цей дім саме в неділю. Серед стареньких повно дітвори — це їх рнуки, прийшли теж і старші. Всі з цвітами, так і видно, що всі тішаться, що стареньким добре. Розпитуємо, чи не жаль їм за ріднею. Кажуть, що цілком ні, бо молоді мають свою працю, вони не можуть стільки уваги посвятити старшим, скільки хотілося. А і так при вільному часі приходять і старші і дітвора до отсих старців, відвідують їх, а тому і цього браку зовсім не відчують. Цей дім старців, то наче добре заслужений

відпочинок по тяжким і працювितім життю данця. Замітне, що тут люди доживають глибокого віку, бо в пересічі жінки живуть $76\frac{1}{2}$, а мушцини $74\frac{1}{2}$ року. При цьому треба підкреслити, що перебуван-

Господарська школа в Лінгбі (світлив Е. Храпливий).

ня в тому домі є зовсім добровільне і хто хоче, може кожної хвилі цей дім покинути, а тоді дістає місячну платню. Може одначе до цього дому колинебудь вернути і тоді користає знова з усіх його уладжень. Зазначував нам директор цього заведення, що управа дому ніколи нікого не питає, чому він пішов, або чому

назад приходить. Це є приватна справа кожного старця. Так шанують волю і уподобання людини в Данії.

Такі доми старців є також всюди по селах і в одній місцевості показували нам, як такий дім виглядає на селі. Є це просторий дім, подібний уладженнями до того в місті, очевидно може не такими вибагливими, але для мешканців напевно не менше приємними.

Так дбають в Данії за тих, які в своєму житті напрацювалися і які хочуть відпочати по його трудах та відступити свій варстат праці молодшому поколінню. Там шанують старість, бо знають, що ці старі люди заслужилися чимало для того, щоби добре жилося тим, які сьогодні молоді.

6. Селянська освіта в Данії.

Ще багато цікавого оглядали ми в Копенгазі, та цікавіше для нас було данське село. Скоро несло нас авто по передмістях Копенгаги, а далі показалися зелені поля і гарний легкогорбковатий данський краєвид. Всі шляхи виложені асфальтом, а авто сунеться наче по столі.

Сіл майже не видно. Тільки здовж шляху по одній і другій стороні розкинені окремі селянські господарства. До кожного є доїзд окремою доріжкою, бо господарства положені серед піль, подальше від головного шляху. Але сьогодні ми не оглядаємо господарств, а їдемо безпосередньо до місцевости Лінгбі, де маємо оглянути народній університет і господарську школу.

Народні університети повстали в половині попереднього століття. Їх основником був єпископ, письменник, історик, народній діяч і проповідник в одній особі Грундтвіг. Перший народній університет заложено в 1844 році, а сьогодні є їх 62. Народній університет є це школа для селян, які вже мають свою фахову освіту, а хотять набрати більше загального знання та широкого погляду на життя і його основи. В народнім університеті є щоріку 2 курси, а саме в осені і зимі 5-місячний для мужчин і з весною 3-місячний для жінок. Умовою прийяття на народній університет є покінчення вселюдної школи. На народнім університеті викладають історію рідного краю, літературу, читають важніші твори красного письмен-

ства, вчать ся співу і музики, звертають увагу на товариське життя, на руханку; навіть на танці. Впродовж цілого курсу представляють учням, чи ученицям постаті великих мужів з історії батьківщини, постаті великих державних мужів, постаті великих народніх учителів, постаті великих письменників. Обговорюючи їх життя і працю підкреслюють передовсім засади правди і щирости в життю, основи, на яких будується, майбутність держав і добробут одиниць. Виклади відбуваються наче гутірки, де кожний учень може ставити питання учителів, а він обовязаний на це відповідати. В цій школі не вчать ніяких практичних предметів, а вже цілком ніяких, які мають якийнебудь звязок з господарством. Це є школа, де селянин, добрий фахівець у своєму ділі, має набрати ідейних основ для цілого дальшого життя. Одначе це не може кінчитися на самій школі. Тому всі, що покінчили цей народній університет є обєднані в товариство абсолювентів народнього університету, яке робить 2—3 рази до року зїзд своїх бувших учнів, щоби вони найшлися знова в мурах цієї школи, піддержували свої товариські

зв'язки та скріпили у себе ці ідеї, які у них школа вщипила.

Народні університети є або власністю товариств і таких є 22, або власні-

Мешкання для учнів (інтернат) у господарській школі в Лінгбі (світлив Е. Храпливий).

стю приватних осіб і таких є 40. Нічого це не перешкаджає, що приватні особи є власниками школи, бо коли школа зле ведена, то до неї і так ніхто не піде.

Народній університет в Лінгбі, який ми оглядали, є власністю Товариства, яке заложив сам Грундтвіг. Тоді, як ми у ньому були, проваджено саме курс для дівчат. Дівчата витали нас співом псалмів,

які тут співають перед кожним важнішим ділом, а навіть перед їдженням. Серед дівчат за уважили ми теж одну ескімоску з далекої Гренляндії, яка то країна належить до Данії. Приїхала вона сюди, щоби зі своїми товаришками разом набрати життєвої мудрости. В університеті є 3-х учителів, з яких один є директором. В університеті звертають теж увагу на те, щоби дівчата навчилися товариського життя. Тому до кожного їдження сідають усі разом з учителями і з родиною директора і всі живуть наче одна сім'я. Мешкають вони в гарних чистеньких кімнатках, по дві в одній. Богато часу присвячують співови, музиці та руханці, а також підготовляються до аматорських представлень. Є це життєрадісна школа, до якої доньки і сини господарів рвуться і мало є таких молодих данців і данок, які такої школи не покінчили.

Народні університети відіграли у культурному розвиткові Данії дуже велику роль, бо вони дали ідейну основу до життя і праці данського селянина. Народні університети навчили данських селян любити і шанувати батьківщину, вони вказали данцям шлях до того, як

треба правдою поступати в життю, щоби праця дала свої добрі висліди. Тому народні університети це є та ідейна підвалина, на якій можна було збудувати також і матеріальний добробут народу.

З народнього університету перейшли ми до недалекої хліборобської школи. Хліборобські школи тут однорічні і навчання триває в них 10—11 місяців. Одначе вчать в школі тільки теоретично, не показуючи цього всього практично на господарстві. Кожний, що хоче прийти до господарської школи, мусить перед тим покінчити практику у когось зі сусідів свого батька. Така практика у данського селянина є вповні вистарчаючою, щоби кандидат опановував всі практичні господарські справи. В школі, яку ми оглядали було вправді 15 гектарове господарство, одначе воно служило виключно для директора і учні туди вступу не мають. Зате ті, які хотять стати учнями, можуть рік перед тим на цьому господарстві практикувати. Школа є приватною власністю, як більшість господарських шкіл в Данії. Таких господарських шкіл є в Данії 22 і у них вчиться річно около 2.800 учнів. Одна з тих шкіл

є виїмком і вона має у себе також практичне навчання. Школа, яку ми оглядали є, як згадано, приватною школою, одначе міністерство рільництва дає на ню щорічно субвенції у висоті 6.000 корон.. Також деякі учні мають стипендії, щоби могли покінчити господарські школи. Оплата в господарських школах є висока і виносить місячно за удержання і науку 80 корон, себто около 100 зол. В школі вчить 4 постійних учителів і 5 доходячих, отже багато, щоби наука була добра, всестороння. Одначе мимо оплат школи є все заповнені, а це є знак, що господарської науки данські селяни все потребують.

Крім цих шкіл є в Копенгазі висока господарська і ветеринарна школа заложена в 1856 році, яка вишколює агрономів, що працюють у різних ділянках господарства, а крім цього є громадськими агрономами, т. зв. „конзулентами“, що для Данії мають дуже велике значіння, так як наші повітові агрономи для піднесення нашого господарства.

Ці агрономи „конзуленти“ є дуже важними дорадниками данських хліборобів і їм завдячують данці теж у великій

мірі високий рівень свого господарства. Сьогодні є 18 конзулентів на державній службі та 211 на удержанні хліборобських товариств, разом 229. Однак кожний конзулент обслуговує тільки одну,

Данський краєвид: видно на пасовиську корови, що припняті на припонах рівним рядом спасають пашу.

спеціальну ділянку господарства, як контролю молочности, плекання безріг, ведення книговодства і т. д.

В цій самій місцевості Лінгбі бачили ми ще одну цікаву річ, а саме два господарські музеї. Один це господарський музей під вільним небом. Є тут хати з

ріжних околиць Данії і з ріжних часів в такому виді, як вони були перед давними роками. В середині в хатах старовинна обстановка, давня посуда, давне знаряддя. Видно тут як в давніх часах данці мешкали в одній великій кімнаті разом з тваринами, потім є вже хати, де під одним дахом була ще стайня і хата, а потім виставлені окремі господарства, які вже подібні до теперішніх, новітніх данських господарств. Є тут теж збір всякого господарського знаряддя від найдавніших часів досі. Є тут що оглядати, бо виписана тут ціла історія розвитку данського села і ціла історія розвитку хліборобів від давних часів кріпацтва аж досі. Так і мріємо про те, щоби такий музей зробити колись для українського села та показати як ішов у нас розвиток господарства від його колишніх світлих часів через занепад до теперішнього нового пробудження.

А другий музей це повітовий хліборобський музей, яких у Данії є більше. Тут зібрані всі цікаві речі з хліборобства з найближчої околиці. Є тут всяке знаряддя, ріжні роди машин, представлені ріжні способи господарювання, а довкру-

ги образи з життя данських селян. Цей музей має показати селянам те, що треба їм наочно пізнати, щоби можна ріжні способи господарювання у себе дома при-мінити.

Пізнім вечером виїжджаємо з Лінгбі вдоволені, що ми бачили місцевість, де об'єднані усі засоби данської селянської освіти: народній університет, господарська школа і хліборобські музеї.

7. Оглядаємо середнє господарство та хов худоби.

Чергового дня їдемо оглядати господарства данських селян. Хочемо оглянути усі 3 роди селянських господарств, себто малі, середні і великі, щоби побачити їх уладження і організацію. Небогато зможемо побачити, бо часу мало, одначе цікаве для нас це все і нове. Знову їдемо гарними, асфальтовими шляхами, а по обох сторонах простягаються зелені площі паші на полях, на яких пасуться корови. Корови всі одної, червоної данської раси, невеликі, подобають на червону галицьку худобу. Одначе всі подібні, однакової будови і вигляду, як кажуть фахівці — є це раса „вирівнана“.

Видно, що довгі десятиліття ішла праця над поправою плекання худоби, коли данці довели її до такого однакового і однородного вигляду. Худоба тепер (місяць травень) вся на пасовиську. Пасеться вона на полі засіяному „данською мішанкою“ з трав і метеликоцвітних, яка у цьому підсонні скоро відростає і тому худоба може її спасати декілька разів. Бачимо, що худоба вся привязана до свого місця на пасовиську на припонах 6—8 м. довгих, які держаться на місці при допомозі кілків, чи сворінів. Корови припняті всі рядком так, щоби спасали траву рівно одна біля другої, а потім цілим рядом припинають їх далше, аж перейдуть ціле пасовисько. Площа пасовиська така, щоби по закінченню пашення на одному кінці, вже на його другій стороні була паша, здібна на пашення. Худоба перебуває на пасовиську від травня до жовтня і її навіть на ніч не беруть до стаен; ночеє на пасовиську. Таксамо доять її на пасовиську, чи то прямо на місці там, де пасеться. Буває одначе, що великі господарства пасуть худобу не на припонах, а свобідно у окремих відгороджених від себе кватирах. Тоді доять

худобу в окремих загородженнях, що зладжені на пасовиську.

Худобу доять окремі доярі, мушчини. Вони ідуть на поле, доять худобу, зливають молоко до баньок з числами і залишають їх біля поля, а їх забирають чито

Корови червоної данської раси.

авта, чито вози до кооперативної молочної. Буває одначе, що сама зелена паша не вистарчає для правильного кормлення коров. Їх підгодовують тоді (а це діється майже все) ядерною пашою. Цеї паші (макухи, грис) подають кожній корові докадно відміряну пайку у малих мішочках, які причіпають корові до голови.

Кормлення переводять через те все після потреби корови і її видатности в молоці.

Такі то добре кормлена данська корова, що більшу частину року є на вільному воздуху, може давати багато молока і то доброго молока. А вже само доїння на пасовиську, де нема пороху, гною і сміття, дає запоруку, що це молоко чисте і здорове. Мимоволі біжить гадка у нашу батьківщину, на наші пасовиська-толски, де пасти нема що, де товчеться всяка тварина разом: коні, корови, безроги, гуси. Нема з такого пасовиська ніякого пожитку, шкода тільки доброго місця. Треба використовувати площу так як тут і облекшувати собі працю: корови самі свобідно спасають траву, її косити і носити до дому не треба, менше праці, а користи більше.

Але ось ми вже доїзджаємо до місцевости Сольберг-Гаард, де чекає нас господар Петерзен. На горбку гарний мешкальний дім, дальше господарські будинки: стайня з молочарнею, що холодить молоко (електрична холодільня), хлів на безроги, шопа на знаряддя, мала стодола, де молотять збіжжа і його чистять, шпихлір, а за господарством окре-

мий курник. При вході витає нас господар, а над нами на високій щоглі лопотить весело данський народній прапор: білий хрест на червоному полі. Данці залюбки вивішують при різних нагодах свої прапори, а отсе витають нашу прогульку в такий спосіб. Це господарство на тутешні відносини середнє, бо має 22 гектари землі. В такому виді існує воно вже 30 літ. З тварин має 13 коров, 1 бугая, 8 молодняку, 4 коні, коло 20 безріг (тепер має 3, бо якраз відставив до беконярні), 150 курей. Корови дають в пересічі на рік 3.800 кг. молока, що має 3.8% товщу. Найкраща корова дала в останньому році 5.000 кг. молока з 3.65% товщу. Кури доходили деякі до 225 яєць в рік, пересічно несуть 200—210 яєць в рік. Кури держать тільки на яйця, сам їх не виплекує, а купує курята з окремої фарми. Пересічна вага яєць 59 гр., одначе багато курок дає яйця біля 65 гр. ваги. Безроги годує виключно на бекони і сам їх теж не розводить, а купує поросята у такому господарстві, що їх доставляє і їх тільки догодовує до беконової ваги. Молоко відставляє безпосередньо до Копенгаги (віддаль 40 км.), де його прода-

ють, як молоко для дітей. Збирає з гектара збіжжя около 36 сотнарів (ячмінь і жито). Худобу живить на пасовиську додатково макухами, одначе доїть дома, бо пасовисько притикає до стайні. Зимою кормить худобу буряками і сіном. На основі обчислень цього господаря з'їдає корова в пересічі за час травень-вересень на пасовиську 6—8.000 кг. трави, а за місяці жовтень-квітень біля 8 до 10.000 кг. сіна й соломи. В рік зуживає корова 500—600 кг. ядерної паші.

Коли корова є в стайні (зимою) то порядок праці є такий: зразу ранком коров доять, а щойно потім кормлять. При кормленню дають наперед докладно відмірені пайки ядерної паші, кожній корові окремо, згідно з означеною прожитковою і продукційною нормою. Коли корови з'їли ядерну пашу, дістають буряки, теж у вимірній кількості кожна. При найбільше молочних і тяжких коровах доходить скількість буряків в день до 50 кг. Підчас скормлювання буряків чистять цілу стайню, стелять свіжу солому на підстилку, щоби корови мали добре леговисько для пережування. Колиж корови з'їли буряки, чистять докладно жолоби, поять

корови і щойно тоді дають сіно і солому. Підчас того, як корови їдять цей сухий корм, їх миють і чистять віхтями і щітками. Це є дуже важна частина праці, бо

Так підгодовують на пасовиську корови ситною пашею; кожна корова дістає пайок відповідно до удою.

інакше не можна дістати чистого здорового молока. Кормлення і чищення коров переводять тут дуже старанно, воно триває кілька годин в день і в цьому є теж тайна успіхів данського молочар-

ства. Коров кормлять двічі в день, рано і пополудні, або по ранньому доїнню і зараз по вечірному доїнню. Доять коров доярі, що зі скіпців зливають молоко до баньок, одначе це відбувається поза стайнею.

Молоко забирає окрема підвода або авто молочарні, де його переробляють на масло, або продають неперероблене. У нашого господаря забирають його до молочарні в Копенгазі, де його пастеризують і продають на питне. Коли відбирають у господаря молоко до молочарні раз в день, то це є рано, а тоді він віддає молоко у окремих баньках: окремо ранне, а окремо вечірне молоко з попереднього дня. Молока ніхто сам до молочарні не носить. Повні баньки молочарня забирає, а порожні привозить назад. Через це шадять час і працю.

Питаємо ще про гноїння поля. Воно інтензивне. Гною має досить, а крім цього зуживає в рік 16 сотн. суперфосфату, 15 сотн. каїніту і 2 сотн. салітри. Ціни на живину і продукти тут тепер низькі: 1 сотн. жита продає за 12 корон (1 корона = 1.25 зол.), 1 кг. яєць за 0.80—1.40 кор., кінь коштує біля 1.000 кор., корова

всього 300—400 кор. Нарікає, що через те поплатність господарства слабне, а до того за роботу мусить платити дорого, прим. доярі (два) беруть по 140 кор.

Господарство господаря Петерзена у Сольберг-Гаард, що має 22 гект. поля (світлив Е. Хрәпливий).

місячно, а податки виносять 900 кор. в рік. Служба загалом тут дуже добре платна, але працю має важку.

Мешкання цього господаря склада-

ється з чотирьох кімнат і кухні, окремо мешкає служба. В домі, стайні і хлівах електричне світло, машини гонять електромотором. Дома телефон, щоби мати можливість скорої сполуки зі світом. Всюди зразково чисто. А перед мешкальним домом гарний цвітник. Господарство як зрештою і інші, окружене глоговим живоплотом, який добре служить, не коштує і гарно прикрашує хату.

Господар радо все показує і розказує, але треба їхати назад, бо западає вечір. Несемося здовж чисто оброблених піль і пасовиськ, переїжджаємо через ліси, а там мерехтять світла Копенгаги, де переночуємо на нашому кораблі. По дорозі стрічаємо гурти пластунів, що їдуть на роверах у сторону столиці і привітно нас витають. Це вже вечір, тож стрічаємо селян і селянок, що поспішають на колесах (роверах) до знайомих, до містечок чи сільських осередків, щоби провести там вільний час.

8. У гостях в кооперативній беконярні і молочарні.

Чергові наші відвідини ведуть нас до міста Роскільде, що положене 30 км.

на захід від Копенгаги. В цьому місті є прекрасна церква ще з XIII-го століття, а у ній поховані данські королі і князі. Спочиває тут самих королів і їх дружин 36, тому це місто називають „містом данських королів“. Але не за цим ми приїхали. Скоро переїздимо через чисті вулиці і віздимо на подвіря великої кооперативної беконярні (різні безрог). Просторі будинки з червоної цегли розложені здовж залізничних шин, на яких стоять вагони — одні повні готових продуктів, інші порожні, що чекають на ладунок. На подвірю вантажні авта, що привезли селянські безроги і їх виладовують безпосередньо на вагу. Транспорт живих безрог тут скорий, а тому нема того клопоту, який мають наші кооператори з втратою живої ваги від купна у хлібороба до виладування в беконярні.

Ця беконярня — одна зі старших, зложена двацятькілька років тому. Заложили її данські селяне, даючи за кредит, яким її збудовано, поруку своїм майном. Кожний член кооперативи не тільки ручив за кредит, але обов'язаний під загрозою високої грошевої кари відставляти усі безроги, які має на продаж,

тільки до своєї беконярні. Роблять вони це радо, бо знають, що тільки власна, кооперативна беконярня зможе дати їм найкращі ціни і забезпечить їм найкращий збут безрог.

Вигає нас технічний директор цієї беконярні, що працює у ній поверх 20 років, та поясняє усі її уладження. Ця беконярня може переробити поверх 2.000 безріг в день, однак супроти зменшення їх вивозу до Англії працює тільки 3—4 дні в тиждень, обмежуючи часто час праці до 6 годин. Беконярня уладжена так, як і всі у нас: безроги важать, вішають на колісце, вбивають вколінням ножа, пересувають до миття, чищення, осмалюють у газовій печі, винимають внутренности, ділять на половинки, винимають хребет, відтинають голову і ноги — і бекон готовий до того, щоби давати його в басен. Потім вприскують в нього потрібну солянку і складають у басени, де в відповіднім розчині вони маринуються. По цім зашивають їх у міхи, пакують і вивозять.

Треба зазначити, що перед різанням оглядає усі штуки ветеринарний лікар. Ветеринарний лікар є при кожній бекон-

нярні на її удержанні, а є він уповажневний міністерством до переводження контролю. Деякі беконярні мають більше ветер. лікарів. По викінченню праці над беконом, одначе перед вложенням його до

Випас безрог на пасовиську (світлив Е. Храпливий).

солянки, значать його печатками, чи він є I-ої А., I-ої Б., чи II. кляси. Вивозять за кордон тільки бекони I-ої А кляси, тому цей данський товар тшиться таким признанням у чужинців.

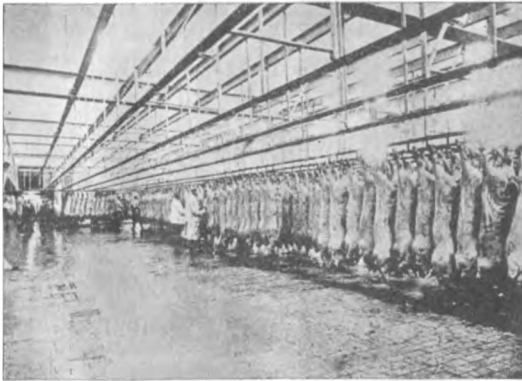
Щоби одначе навіть при цій острій контролі не тратили беконярні охоти до того, щоби заохочувати членів до годо-

вання найкращих беконових штук і щоби їх беконярні правильно переробляли, уведено ще щорічні оцінки беконярських продуктів. Союз Данських Кооп. Беконярень уладжує кілька разів до року такі оцінки беконів у пристані Есберг. Комісія, що складається з 3-ох представників кооперативних беконярень і 3-ох представників приватних різень оцінює бекони тих беконярень, що вивозять їх до Англії та проголошує, котрі беконярні найкраще сповняють свою працю. В цей спосіб відзначені беконярні мають багато лекший збут своїх продуктів.

Треба згадати теж про безроги, які селяне до беконярень доставляють. Данські селяне, що виплекують беконові штуки, дістають поросята з окремих господарств, що займаються знова виключно продукцією цих поросят. Селяне купують до годівлі 8-тижневі поросята та годують їх виключно в стайнях (хлівах). Зате у господарствах, де виплекують поросята на продаж, держать льохи і кнурів (окремо) на пасовиську. Ми оглядали пізніше таке господарство, де поросята відпродують і бачили там, як льохи пасуться цілими чередами на пасовиську,

а тільки перед самим опоросенням приводять їх до хлівів. Хліви ясні, просторі, білені, з широкими переходами, щоби можна було вигідно чистити їх та годувати безроги.

Важним кормом для беконів є пісне

В данській кооперативній беконярні.

молоко, яке селяне дістають назад з молочарні. Одначе це молоко пастеризують, щоби воно було цілком здорове. Через згодовування молока дістається відповідну якість мяса. Тому, що впродовж цілого року данські молочарні перероблюють все однакову кількість молока, (а не як у нас літом багато, а зимою ма-

ло), то і через цілий рік є все подостатком пісного молока для виплекання беконів. Беконові штуки б'ють, коли вони мають 6 місяців і тоді важать коло 85 кг.; Бита вага такої штуки вагається від 63 до 68 кг. Такто данські селяне мають можливість вигодувати беконові штуки двічі в рік, а через цей скорий оборот можуть мати з безріг поважні доходи.

Замітне, що усі побічні продукти з беконярства, як голови, ноги, серця, печінки і т. д. зуживають самі данські селяне, бо у них їдять загалом дуже багато мяса. Тяжко працюють, але добре їдять. А зїдають власне передовсім побічні продукти беконярства.

Товщ, що витоплюють з відпадків беконів наливають у паперові торбинки по $\frac{1}{4}$ і $\frac{1}{2}$ кг. і так його продають у кооперативних чи приватних крамницях.

Довідуємося ще у цій різні, що є тут 2-ох директорів, а саме один адміністраційний і один технічний. Є тут 10 урядовців і 80 різників. Ціла адміністрація і убій коштують 2,50 корон на безрогу.

Беконярня у Роскільде збирає теж яйця з кооперативних збірень і висилає

їх до Англії. Тижнево збирає вона 15.000 кг. яєць. Коли яєць неможна продати у свіжому стані, то їх консервують у великих холоднях або у вапневих басейнах.

Ще питаємо про різні дрібниці, цікавимося тими справами, які для нас

Данська кооперативна молочарня.

важні і відїзджаємо, щоби оглянути кооперативну молочарню.

Кооперативна молочарня — як більшість інших. Високий комин зноситься над великим будинком, перед яким вивантажують з авт баньки з повним молоком і забирають пісне. Поруч будинок для управителя молочарні. Роблять тут тільки масло. Наші товариші-молочарі

цікавляться близьче машинами, способом виробу і т. д. Ідемо ще попри кілька подібних молочарень. Всі будинки подібні до себе, але найважливіше — всі вони роблять масло однорodne, одної якості і тривалости. Данські молочарні роблять масло на вивіз після таких приписів: 1. масло мусить бути з пастеризованої сметани; 2. воно не сміє мати більше води, чим 16%; 3. воно мусить мати щонайменше 80% товщу; 4. воно не сміє бути утревалене іншими средствами, як тільки сіллю; 5. воно не сміє бути крашене аніліновими красками і 6. воно мусить бути доброї якості. Провірку масла переводить державна лябораторія в Копенгазі, куди на жадання обовязані молочарні пересилати пробки масла. Крім цього міністерство хліборобства має своїх урядовців „конзулентів“, через яких перевірює добру якість масла і спосіб його виробу. Якщо молочарня викаже при провірці масла недомагання, то їй дають вказівки, як їх оминуть; коли одначе повторяться ці недомагання щераз, то молочарні відбирають право ставити на масло данський експортний знак. Колиж цього знаку нема, то за кордоном

такого масла не куплять. Так-то дбають данці за те, щоби їх товар виходив за кордон тільки в найкращій якості.

Данські молочарні роблять теж сири і молочні консерви, одначе ці продук-

Так виглядає дім 7-гектарового господаря. Зверніть увагу на живоплоти, які знаменито заступають паркан і на гарні овочеві деревця.

ти виробляють у куди менших кількостях, чим масло.

Підставою цілого данського молочарства і його успіхів є добре плекання молочної худоби, про що ми вже раніше говорили. Добре, чисте і здорове молоко від коров, що їх уміло кормлять і дер-

жать — отсе основа для виробу доброго, смачного і цінного масла.

9. Господарство малоземельного хлібороба.

Цікаво було оглянути ще, як господарює данський селянин, що його тут рахують малоземельним. Для цього поїхали ми в іншу частину Зеландії і заїхали в місцевість, що повстала з парцеляції державних земель. Господарства, що ми їх бачили усі невеликі на тутешні відносини, 6—8 гектарів. Для наших умовин — це очевидно немалі господарства, але тут — інакше. Близче познайомилися ми з трьома сусідними господарствами. Одно з них має 7 гектарів поля (около 12 моргів). Господар купив землю на парцеляції, довг сплачувати буде він і його наслідники впродовж 108 літ по 120 корон річно. Він збудував собі хату, стайню на худобу, хлів на безроги і курник та будинок на господарське приладдя. Все нове. Господар, як і його сусіди, покінчив господарську школу і народній університет. Господиня покінчила теж народній університет. Мають троє дітей і господарство ведуть вже 5 років.

З живого інвентаря має цей господар 6 коров, 2 коні, 25 беконових безріг і 100 курей. Його стайня на корови чиста, бо корови вже цілий час на пасовиську і вернуть щойно в осені. Молоко від-

Потіха данського господаря: кури в курнику. ставляє до кооп. молочарні, якої є членом. Корови дають у пересічі в рік 4.000 кг. молока, а відсоток товщу високий — 4,2%. Бозроги годує на бекони і власне має вневдовзі відставити до кооп. беконярні, де є теж членом.

Кури є в окремій загороді, за сіткою. Загалом у Данії в малих господар-

ствах держать курій в загородах так, що вони не виходять на город, чи поле, щоби не робили шкоди і не розходились. Курник, перед яким є вибіг-загорода, ясний, просторий, зі самочинними гніздами. Кури всі однакової раси: білі леггорни; у інших бачили ми знову суссекси. Одначе господар сам не насаджує квочок, чи не наставляє вилягарні: він купує курята-одnodнівки в курячій фармі і над їх вилягом не трудиться. Навіть тепер, де одно яйце платять 5 ере (= 6 гр.), йому кури поплачують, бо несуть у пересічі біля 180—200 яець річно. Веде точно контролю несности і нездалі курки усуває, докуповуючи на це місце добрі несучки. Кури одначе правильно кормить, а не так як у нас, що курка шукає всюди за поживою. Кури є тут важною складовою частиною господарства, а дохід з них часто заважує на його доходовости. Всі яйця, крім тих, що їх треба для сімі, забирає збірщик до кооперативної збірні яець, а звідси забирають їх до кооперативної беконярні, яка їх сортує, пакує і висилає у світ. Господар старається за те, щоби яйця його курей були великі, бо яйця продають виключно на вагу, і в то-

му напрямку добирає собі несучки. Яйця важать у цьому господарстві 56—60 грамів. Треба згадати, що курником, як і безрогами та коровами займається виключно господар, а не господиня, яка має свої інші заняття, про що ще згадаємо далі.

Безроги годує цей господар виключно на бекони. Поросята дістає двічі в рік (8-тижневі) від свого товариства годівлі безріг, до якого належить. Звідти теж дістає додаткову ядерну пашу для безріг, бо своєї має замало. Розрахунок за поросята і пашу переводить за нього з годівельним товариством беконярня, куди доставляє свої безроги. Одначе до беконярні відставляє безроги щойно тоді, коли беконярня їх потребує. А знову беконярня старається при допомозі годівельного товариства за те, щоби відбирати бекони від господаря приблизно тоді, коли вони кінчать 6 місяців. В той спосіб і беконярня має все забезпечену кількість безріг і господар має все заповнений їх збут. Одначе тут теж відбивається криза. Бо давнішими часами брали беконярні неограничену кількість безріг, а тепер беруть тільки ті, які за

посередництвом годівельного союзу були згори умовлені (як у нас кажуть „за-контрактовані“). Це тому, бо беконярні не мають сьогодні необмеженої можливості збуту. Для того, щоби безрогу взяла беконярня, треба дістати т. зв. „беконову карту“. А ця карта є рівнозначна з високою ціною. Бо коли за беконову безрогу платять на вільному ринку тільки 60 корон, то за безрогу з беконовою картою платять біля 100—110 корон. Так рятує хліборобська організація, а то годівельне товариство на спілку з кооп. беконярнею, своїх членів у біді. Очевидно, що безроги мусять бути вигодовані добре на бекон, бо за зле вигодовані бекони платить беконярня низькі ціни.

Відповідно до так сильної годівельної господарки наш господар дбає за те, щоби мати багато паші. Частина поля відведена на пасовисько, себто засіяна мішанкою трав і метеликоцвітних для пашення коров. Ця мішанка є кількалітня (3—4 роки) і по цім часі її орють та перемінюють знову на поле. Ще інша частина поля відведена на мішанки на сіно, якого треба для зимової годівлі коров. Поза цим є багато пашних буряків

і брукви, якими годують молочні корови. Є теж трохи бульби для безріг і ячменю на грис і осипку. Одначе бараболі тут дуже дешеві спроваджені, тому їх докуповують. Ядерної паші для коров і безріг докуповує (макухи, осипка), бо

**Будинок данських кооперативних централей
«Аксельборг» у Копенгазі.**

своєї не стає. Одначе ці речі тут дешевші, чим у нас, бо їх спроваджують впрост зі заморських країв кораблями. Скільки паші тут докладно обраховують і або зменшують скількість худоби, чи безріг, або докуповують потрібну пашу. Такого випадку, щоби худоба, чи безрога голодувала нема, бо кажуть, що

„передержувати“ корови чи безроги в голоді — це цілковита страта, бо і так користи з цього не буде, а паша, хоч і не-богато, всеодно вийде.

Щоби мати багато паші — треба поле добре справляти і гноїти. Тому гній тут шанують, як теж і гноївку. Людські відходи, зібрані в окрему бочку під виходком, дають на компостову купу, яку складають поза цим з усяких відпадків господарства.

Перед домом є гарний квітник та город — це царство господині. Входи-мо до хати. Хата має кухню, три кімнати для рідні господаря (їдальня, спальня і гостинна кімната), кімнату для служниці та комору. Біля комори маленька купальня. Кімнати чистенькі, стіни білені, підлоги мальовані олійною форбою і зверху запуснені фірнісом (лискучою поволокою). На таких підлогах тверда обува робить знаки, тому в сінях є кілька пар мягких, суконних ходаків, які вбирають домашні, коли входять до хати. Крім цього мають окрему обуву до стайні і хліва на високих деревляних підошвах, бо долівку там змивають водою, отже щоби не замочити ніг. В хаті гарна

обстановка, на стінах килими і образи, на вікнах занавіси з коронок. В гостинній кімнаті бібліотека. Питаємо, які це книжки. Кажуть, що це повісті і оповідання, які залюбки читає господиня, а

Данський краєвид: видно невелике село, зате господарства розеложені серед піль. Ниви зараз же біля хуторів, не вузькі — а гарні, широкі.

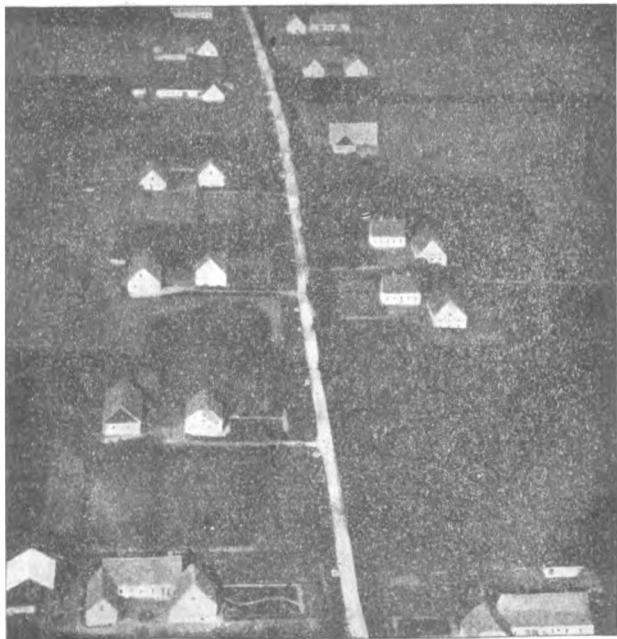
господар користує з публичної бібліотеки в селі, що віддалене 3 км. Господиня передплачує собі тижневий часопис для жінок, господар передплачує господарський часопис та часопис годівельного

товариства, бо дуже цікавиться годівельними справами. Для вигоди має телефон, який зв'язує його з селом, сусідами, містечком, беконярнею, молочарнею, пекарнею, звідки бере хліб і пральнею, де дає білля до прання. За телефон платить 100 корон в рік (= 125 зол.), одначе каже, що цей видаток виплачується. Для помочі в господарстві держить служницю, що бере 100 корон в місяць. Окремо платить ще дояра, який доїть корови на полі і їх доглядає.

У своїй господарці господар все докладно рахує. На основі цих рахунків його доходи з господарства за рік були 8.000 корон, одначе видатки були приблизно такі самі. Так отже господар проживився і вбрався зі своєї господарки, покрив усі видатки, заплатив рати і податки одначе зиску понад це не мав ніякого. Це вже вислід кризи, бо звичайно був ще гарний зиск. Колиж зважимо, як добре живе данський хлібороб, то цей стан є дуже добрий. А коли порівнаємо цей стан з нашими гараздами — переднівком, а то й голодом, — то Данія ще й сьогодні щаслива країна.

Працю наладнеє собі данський селя-

нин якнайдогідніше. Приміром видоєне молоко ставлять доярі в баньках на краю

Отсе вид на данські невеликі господарства, що повстали шляхом парцеляції великих маєтків. Про таке 7-гектарове господарство пишемо у книжці.

дороги, на баньках є числа. Авто, чи підвода з молочарні забирає повні баньки і привозить порожні, а пісне молоко

доставляє до дому для годівлі безріг. Прання білля в дома — справа прикра для господині. Тому що тижня забирає авто клунки брудного білля до пральні і привозить готове, чисте назад. Хліба дома теж не печуть. Робить це окрема пекарня. Працюють данські хлібороби дуже пильно, одначе мають на все визначений час. Працю починають о год. 6-ій рано (подекуди о 5-ій рано), а кінчають обовязково о год. 6-ій вечером. По цій годині ніхто на селі не працює, всі вбираються в чисті одяги і проводять вільний час, як собі бажають. Кажуть, що добрий господар, який вміє собі розложити час, напевно свою роботу за цей час зробить. А лінивий, хоч і буде тинятися по полі з ранку до ночі — нічого путнього не доконає. Зате треба кожду працю докладно вміти зробити, а тому треба і практику добру відбути і господарську школу покінчити. Господиня має займатися домом і дітьми. Вона має дбати за їду і порядок в хаті. Одначе до господарства, навіть до курей, чи безріг, вона не мішається. Через те має часу доволі, щоби дітей виховати на добрих громадян та

щоби хата була привітним родинним куточком.

Їдять данські хлібороби добре, так як добре працюють. Рано о год. 6-ій, перед виходом на працю снідають, а снідання складається з кави і солодкого печива. О год. 10-ій їдять друге снідання, що складається з хлібців з маслом і мясом (канапки) і безалькогольного пива, чи пісного молока. Від год. 12-ої до 2-ої перерва на обід. На обід дають юшку (зупу), м'ясиво, головно вудженини, а потім пють чорну каву зі солодким печивом. М'ясо їдять майже щодня через цілий рік. Потім працюють до год. 6-ої вечером, а в цій годині миються, перебираються та вечеряють. На вечерю є все м'ясо, часто два різні м'яса. Їдять всього багато, а у порівнанні з нами дуже багато. Служба їсть разом з господарями, бож це такіж добрі хлібороби, як і вони.

По вечері проводять вільний час, як хто хоче. Молодь їде на колесах (роверах) до села, чи містечка до своїх товариств, або займається спортовими забавами. В кожному селі є спортова площа. Знову старші їдуть чито на сходи́ни до хліборобських товариств, чито в гостину. Всі їздять на роверах (колесах), а

добрі дороги дуже облегшують ці прогульки.

Торгів у нашому розумінні у Данії, нема. Ніхто не йде напрошуватися зі своїми продуктами міщухам, бо кожний знає вартість свого товару і знає, що його збуде через свою організацію. Зрештою на це шкода булоб данцям часу. Час всюди тут щадять, щоби мати його більше для себе.

Зв'язок зі світом тут добрий. В цілій Данії, на всіх селах доручують пошту двічі в день. Перед кожним домом є тут поштові скриньки, в які листар кидає пошту. Але господарі часто вкладають до них гроші, що їх мають вислати, а листарі це самі полагоджують. Ніхто грошей тут не вкраде, бо пошановання чужої власности тут велике. Колеса (ровери) лишають тут при дорозі, баньки стоять теж при дорозі — ніхто на це не лакомиться. Освіта і культура народу так висока, що крадіж, це річ на правду всіми зненавиджена. Не диво, що багато вязниць тут знесли, а чули ми про одну, що її перемінили на школу.

Такто проходить життя данського хлібороба. Працьовите воно, але дає йо-

му можливість чесною працею прожити, а то дійти і до добробуту.

Ідемо звідсіля ще оглянути в Телюзе у господаря Лярзена більше господарство, призначене на осередок продукції расових безріг (поросят). Має він 250 гектарів ріллі, 50 га сіножатей і 150 га ліса. Держить він 200 коров (3.600 кг. в рік у пересічі, 3,55% товщу), 250 безріг, 20 коней. Має 20 осіб служби, яка платна добре, бо пастух бере 100 корон місячно. Ціль господарства є доставити добрі поросята на бекони, а крім того вести молочну господарку. Оглядаємо пасовиська для льох, окремо пасовиська для кнурів. Поросята вже всі замовлені наперед так, що зі збутом нема великого клопоту. Окремий ветеринарний лікар наглядає ціле господарство. Богато цікавого ще тут довідуємося, але час наглить, тож треба вертати до Копенгаги.

10. В чому сила данських хліборобів.

Ставимо собі питання: чому ж данський хлібороб живе достатно, добре, може себе і рідню прожити, дітей післати до школи, бути вдоволеним, таким,

що йому завидують хлібороби інших країн?

На це питання старалися ми знайти відповідь під час нашого побуту в Данії і — маємо вражіння — це питання ми розяснили.

Передовсім треба ствердити одно. Данський хлібороб має теж свої клопоти, він теж відчуває кризу, а його держава старається усіма можливими засобами рятувати саме хлібороба перед бідю. Не все ті справи вдаються, не все вони вповні виходять на добро селянства. От, наприклад, вже двічі знижено вартість данської корони, щоби облегшити вивіз хліборобських продуктів. Через те держава прийшла хліборобам в допомогу, але рівночасно зменшились усі ощадности у селянських банках. А тепер данські хлібороби висунули цілу низку нових господарських домагань до уряду і роблять великі віча і наради, а навіть в липні ц. р. зробили велике віче перед королівською палатою в Копенгазі та вручили королеві свої домагання. Отже і данський селянин має свої болі і бажання, за які мусить боротися, має він теж вітер в очі. А мимо того йому живеться краще, чим селянам в інших краях. Чому?

Складаються на це чотири речі: відповідний господарський лад, освіта і організація данських хліборобів та пошановання людини.

Ми згадували вже, що в Данії невільно ділити селянських ґрунтів. По числу найбільше є селянських господарств, що мають площу від 3,3 до 15 гектарів землі, а найбільшу частину площі займають у Данії господарства, що мають 15 до 30 гектарів землі. Найменші господарства, що їх уважають халупничими і мають від 0,55 до 3,3 землі, займають тільки 2,5% усеї площі і $\frac{1}{5}$ усіх господарств. А у нас цих малих господарств є $\frac{4}{5}$ усіх господарств і вони є головною основою нашого хліборобства. При цім у нас навіть ті малі господарства можна дальше ділити, а в Данії невільно. Данське господарство, то наче варстат, який, як цілість, має все існувати. Таке господарство, добре випосажене в живий та мертвий інвентар, добре загосподароване, може все давати дохід. Неподільність ґрунтів і відповідна величина господарств це основа такого **господарського ладу**, який запевнює добробут данським хліборобам.

Друга причина добробуту данських хліборобів — це **освіта** данських селян. В Данії обов'язує закон про вселюдну освіту від 7-го до 14-го року життя. Тепер є у Данії 4.162 вселюдних шкіл з 429.000 учнями та 320 середніх шкіл (гімназій, учительських семінарій) з 57.500 учнями. Немає у Данії дитини, що не ходила б до школи, а анальфабетів нема цілком (винятки — це зайшли чужинці). Копенгазький університет святкував в 1929 році 450-ліття свого існування, а попри нього є ще другий університет в Ааргус. Висока технічна школа існує від 1829 р., а технольоґічний інститут від 1908 р. Середніх і нижчих технічних шкіл є 278 з 27.200 учнями. Високу ветеринарну школу основано в 1773 р., а агрономічну в 1858 р. В 22 хліборобських школах кінчить щорічно науку коло 2.800 учнів. Висока торговельна школа має 455 учнів, а 94 нижчі торговельні школи 12.200 учнів. В 62 народніх університетах вчить-ся річно біля 6.800 селян і селянок.

Звідси бачимо, що за науку у Данії дбають. Тож не диво, що освіта там стоїть високо. Не диво теж, що високо стоїть освіта данських хліборобів. Кожний

що має перебрати батьківське господарство мусить своє хліборобське ремесло добре знати. А щоби його знати відбуває

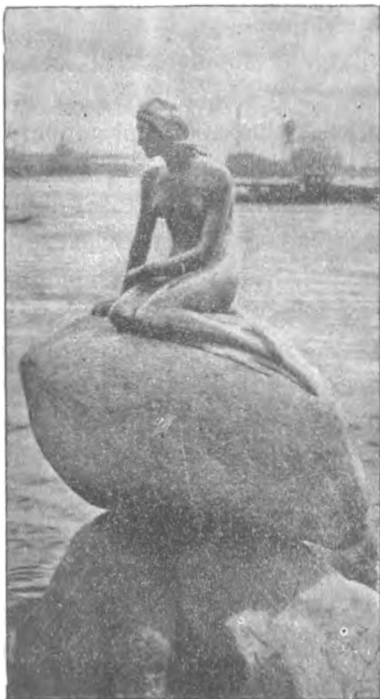
Українці, що в травні 1935 р. оглядали хліборобську Данію під пам'ятником Родена «Здача Копенгаги»: дир. РСУК Микола Капуста, дир. «Сіль. Господаря» інж. д-р Евген Храпливий, дир. РСУК і голова «Центросоюзу» Остап Луцький, дир. Окр. Союзу Кооп. в Коломиї М. Берлад, редактор Г. К. Ч. Василь Софронів-Левицький. На знімці бракують дир. «Масло-союзу» Андрій Мудрик і О. Левицький, що світлив цю знімку.

практику у сусідів, а науку в господарській школі. Це є фахове знання хлібороба. Але цього мало. Бо добрий фахівець

не перейде життя без тріvkих моральних і життєвих засад. А ці дає данському хліборобові народній університет. Так ви-посажений у фахове і загальне знання йде данський хлібороб господарювати, а з такої господарки може бути користь і успіх. До того бере собі за подругу селянку, що має теж покінчену господарську школу, що вміє вести дім і виховувати дітей. Одначе і вона перейшла народній університет і вміє дивитися на життя і його собі належно уладити. Отся спілка свідомого господаря і розумної господині дає запоруку, що господарство, яке вони мають, буде розумно ведене, буде культурно виглядати.

Та одинцем годі багато зробити. І у нас є розумні, вчені одиниці, є у нас тут і там культурні, поступові господарства, а проте край ще сумно виглядає. Отже данці сильні ще третьою засадою: **організацією**. Данець не розуміє, як може їхати з одного села 100 фір на торг і на кожній одно порося, з яким господар водиться по торговиці та жебрає, щоби його хтось купив. Не розуміє теж данець, чому 200 жінок має тратити по 2—3 години часу рано і вечером, щоби віднести

до молочарні по 2—4 літри молока. Данці це все роблять спільно, гуртом, через

Русалка, що приносить щастя; постать з бронзу над морем в Копенгазі.

організацію. Вони позакладали на це кооперативи різного роду, щоби їм перероблювали і продавали їх безроги, моло-

ко, яйця і інші продукти. Вони постаралися за те, щоби ці кооперативи забирали собі товар самі з господарства і гроші доставляли хліборобови до хати. Вони зорганізували хліборобські товариства, які вчать їх, що і як робити, щоби з усього витягнути якнайбільші користи. Нема данця-хлібороба, що не належавби до своєї кооперативи, до свого хліборобського товариства. А це є власне та сила, яка дрібні успіхи поодиноких господарств вяже у велику силу, що данцям приносить величезні користи, а чужим велить шанувати данського селянина. До цієї справи — організації хліборобів — треба нам найбільше приглядатися, бо вона для нас дуже важна.

Вкінці четверта основа сили данського хлібороба — це **пошановання людини**. Не расові коні, чи добрі корови, чи безроги і не дохід з господарства є силою данських хліборобів: їх силою є людина. Культурна, освічена людина, що знає чого хоче, до чого змагає, чого від життя жадає. А держава, громадянство, родина роблять усе можливе, щоби виховати людину-громадянина, щоби одиниці облекшити життя, щоби одиниці до-

помогти набути освіти, щоби дати людині можливість жити добре і культурно. Пошановання людини, одиниці, улагодження життя так, щоби людям було добре і вигідно, отсе змагання, яке видно у Данії на кожному кроці, від виховання дитини — аж до дому старців включно. Зрозуміло, що таку вагу прикладають до людини і в хліборобстві. Шанують хлібороба, він шанує службу, а усі мають себе за рівних, за людей, за співгромадян, що на різних місцях мають сповняти свою працю і обов'язок.

Не диво, що коли там таке пошанування людини, то людина може там творити добрі речі, живучи вільним життям, користуючись допомогою загалу. Не диво, що в людини у Данії душа добра і розумна, вдача працююча і шляхотна. А з цим приходять і добро у край. І це мабуть найбільше відкриття, яке ми в Данії підчас нашої прогульки зробили. Нехайже це відкриття зверне і наші змагання на вишколення людей і характерів, на сталення волі і розвиток умів хліборобів. А тоді прийде до нас краще життя і вдоволення з нього.

З М І С Т:

	Стор.
1. Край і нарід	3
2. Сільське господарство	8
3. Організації данських селян	14
4. Про столицю Данії — Копенгагу	20
5. Як данці дбають за старців	30
6. Селянська освіта в Данії	36
7. Оглядаємо середнє господарство та хов ху- доби	45
8. У гостях в кооперативній беконярні і моло- чарні	54
9. Господарство малоземельного хлібороба	64
10. В чому сила данських хліборобів	77

КРАЄВИЙ СОЮЗ СПОЖИВЧИЙ „НАРОДНА ТОРГОВЛЯ“

кооп. з відп. уділами

так в своїй Централі У ЛЬВОВІ, РИНОК 36,
як і через свої 32 склади по більших містах
Галичини і Волині

продас:

насіння рослин польових, городових, квіткових,
медових та лікових і всякі споживчі товари, як
також для церков богослужевне вино, свічки
також для церков богослужевне вино, свічки

та скуповує:

меди всіх родів, пчільний віск для перерібки на
вощину.

Куди ми їхали до Данії..

Середники, які заощаджують Вам

працю — час — гроші

це

МОТА — новий знаменитий середник до миття, відвонювання і дезинфекції всего молочарського приладдя і машин. — В ужитку дешевший о 50 проц. від соди, в діланню всесторонній. — Крім молочарства — находить дуже широке примінення у домашньому господарстві й різних галузях промислу.

АТОМ — порошок до прання. Заощаджує утяжливу працю і скорочує час прання. Не нищить білля.

МІМІ — порошок до намочування білля.

АМІТ — порошок до чищення всіх металевих, шкляних, порцелянових предметів.

АМІЛЕВИЙ АЛЬКОГОЛЬ — до аналіз молока.

АЛІЗАРОЛЬ — до аналізи на kwasовість молока.

ХЕМІЧНА ВИРІБНЯ

„А Т О М“

ЛЬВІВ, ПЕРАЦЬКОГО 38.

Ви забезпечуєте своє майно, дім худобу і Ваш дорібок. А як мається справа з Вашим життям? Чи воно зовсім безвартісне для Вашої жінки і дітей, що Ви ще досі не обезпечилися в Товаристві

„КАРПАТІЯ“

ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 28.